

CRACOVIANA

CRACOVIANA

MARCELI ŁASOCHA

Ph.D., Architectural Engineering

Towarzystwo Urbanistów Polskich / Biuro Planowania Przestrzennego Krakowa
e-mail: marcelilasocha@gmail.com

OCHRONA WARTOŚCI KULTUROWYCH W MIEJSCOWYCH PLANACH ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO NA PRZYKŁADZIE KAZIMIERZA W KRAKOWIE

PROTECTION OF CULTURAL VALUES IN LOCAL SPATIAL PLANS BASED ON THE EXAMPLE OF KAZIMIERZ IN KRAKOW

STRESZCZENIE

Przedmiotem artykułu jest sposób uwzględnienia i ochrony walorów kulturowych w planach zagospodarowania przestrzennego po 1980 roku dla Kazimierza w Krakowie. Ponadto publikacja wspomina o dokumentach stymulujących rozwój tego obszaru, które — wraz z wymienionymi planami — w sposób synergiczny wykreowały współczesny obraz dzielnicy.

Artykuł obrazuje ponadto zmiany w warsztacie planisty na przestrzeni ostatnich 40 lat oraz wymienia autorów poszczególnych dokumentów, które po uchwaleniu stają się „anonimowym dobrem wspólnym”, będącym podstawą zagospodarowania przestrzeni.

Słowa kluczowe: plan miejscowy, ochrona walorów kulturowych, Kazimierz, Kraków

ABSTRACT

The subject of the article is the manner in which cultural values in post-1980 spatial development plans for Kazimierz in Krakow are to be considered and protected. Moreover, the publication mentions documents stimulating the development of this area, which, in combination with the above-mentioned plans, have synergistically created a contemporary picture of the district.

The article also illustrates changes in the tools and methodology of urban planning over the past 40 years and cites the authors of particular documents which, after coming into force, have become an ‘anonymous common good’ serving as the basis for spatial development.

Keywords: Local spatial plan, protection of cultural values, Kazimierz, Krakow

1. INFORMACJE OGÓLNE

Przedmiotem artykułu jest sposób uwzględnienia i ochrony walorów kulturowych w dokumentach planistycznych sporządzanych dla Kazimierza w Krakowie po 1980 roku.

Dokumentem otwierającym analizę jest szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego

z 1987 roku dla Kazimierza i Stradomia. Następnie wspomniane są dwa opracowania operacyjne, sporządzone na potrzeby aktywacji, rewitalizacji, jak również ochrony obszaru Kazimierza, które stanowią przykład podejmowanych przez władze Krakowa działań z lat 90. W skrócie przywołuje się również ustalenia planu ogólnego dla całego Kra-

kowa z 1994 roku¹. Na zakończenie analizowany jest dokument prawa miejscowego z 2017 roku, uchwalony po czternastoletnim bezkrólewiu planistycznym, związanym z ostatecznym systemowym unieważnieniem planu ogólnego i planów szczegółowych w 2003 roku.

Celem drugorzędym niniejszej publikacji jest ukazanie zmian w warsztacie planisty na przestrzeni 40 lat projektowania urbanistycznego. Zaprezentowane w artykule uwarunkowania — które zazwyczaj nie są nigdzie publikowane — i zapisy poszczególnych dokumentów obrazują jak różnorodne tematycznie analizy wykonywali autorzy poszczególnych dokumentów, aby na ich podstawie wyłowić najważniejsze dla obszaru informacje prowadzące do ostatecznych rozwiązań, konkluzji i decyzji planistycznych.

Celem trzeciorzędym jest udokumentowanie, kto faktycznie sporządzał dokumenty planistyczne, które potem ustanowione jako prawo miejscowe, stały się „anonimowym dobrem wspólnym” kształtującym naszą przestrzeń i wpływającym znacząco na codzienne funkcjonowanie.

Wywód i analizy przeprowadzane w artykule opierają się na badaniu dokumentów związanych z: planami zagospodarowania z 1987 roku, 1994 roku i 2017 roku oraz dwoma programami operacyjnymi z lat 1989 i 1994. Istotne dla tematu były publikacje i opracowania sporządzone m.in. dla obszaru Kazimierza z zakresu rewitalizacji (Kopeć, 2018, Murzyn 2006), publikacje historyczne (Chwalba, 2004, Krasnowolski, 1992, Purchla, 1979, Rożek, 2010), publikacje o charakterze krajobrazowym (Bogdanowski, 1985, Bohm, 1981), a na zestawienie ze sobą tych pięciu głównych opracowań (planów i programów operacyjnych) wpływ miał artykuł Zbigniewa K. Zuziaka *O synergii planu w urbanistyce* (Zuziak, 2017). Walory kulturowe rozpoznawano ponadto na podstawie wpisów do rejestru zabytków obszaru Stradomia i Kazimierza oraz Łąk św. Sebastiana, wpisów do rejestru zabytków poszczególnych obiektów oraz kart obiektów ewidencyjnych znajdujących się na obszarze Kazimierza. Ukazanie zmian w warsztacie planisty odbywa się poprzez porównanie, przedstawienie oraz analizę szczególnie tych uwarunkowań, jakie sporządzone zostały na potrzeby planów miejscowych z 1987 i 2017 roku.

2. WARTOŚCI KULTUROWE WYSTĘPUJĄCE NA OBSZARZE KAZIMIERZA

Na samym początku niezbędne jest zdefiniowanie wartości kulturowych, w celu określenia podmiotu ochrony w dokumentach planistycznych.

Zasób wartości kulturowych, na potrzeby niniejszego wywodu, w uproszczeniu ograniczyć można do „zabytków” rozumianych w myśl ustawy o ochronie zabytków (Ustawa, Dz. U. 2003, nr 162, poz. 1568)². Zasób ten w 1987 roku był mniejszy/węższy niż w 2017 roku, o czym świadczą np. daty wpisu do ewidencji i rejestru zabytków poszczególnych obiektów. Jako przykład można przywołać wpisy obszarowe Kazimierza do rejestru zabytków z dnia 23 lutego 1924 roku o numerze A-12 (il. 1) oraz druga decyzja z dnia 18 lipca 2011 roku o numerze A-1273/M (il. 2). Przykład pokazuje, że sporządzając plan w 1987 roku autorzy mieli świadomość, że tylko fragment Kazimierza jest w rejestrze zabytków, a autorzy w 2017 roku uwzględniali już cały obszar Kazimierza jako wpisany do rejestru i uznany za wartość, którą należy chronić w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (dalej mpzp).

Na obszarze Kazimierza znajduje się 137 obiektów wpisanych do rejestru zabytków (il. 3), do których zaliczają się kościoły wraz z założeniami klasztorowymi, synagogi oraz cmentarz, szpitale, elementy obronne oraz kamienice mieszkalne. Na obszarze znajdują się ponadto 403 obiekty ujęte w ewidencji zabytków (il. 4), do których zaliczają się głównie kamienice mieszkalne oraz przykłady architektury przemysłowej, dawne szkoły, szpitale, domy modlitwy.

Na zakończenie tego skrótego zestawienia wartości kulturowych warto przytoczyć jedno z najważniejszych uwarunkowań, a mianowicie to, że obszar planu znajduje się na terenie wpisanym na listę światowego dziedzictwa UNESCO (1978 rok) oraz w strefie buforowej tego obszaru (2011 rok). Ponadto cały obszar planu znajduje się w obszarze Pomnika Historii (1994 rok).

¹ W artykule pomija się plan ogólny z 1988 roku ze względu na fakt, że był on uchwalony zaledwie rok od chwalenia planu szczegółowego z 1987 roku i jego ustalenia były wobec niego nadrzędne.

² W niniejszym artykule przywołuje się jedynie podstawowe informacje o wartościach kulturowych występujących na obszarze Kazimierza wg stanu na 2017 rok, odsyłając zainteresowanego czytelnika do opracowań problemowych takich jak [pozycje 13, 14 w zestawieniu dokumentów niepublikowanych], gdzie wymieniane są również inne wartości kulturowe z zakresu krajobrazu, archeologii, sztuki ogrodowej itd.

3. MIEJSCOWY PLAN SZCZEGÓŁOWY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO I REWALORYZACJI (1989)

Miejscowy plan szczegółowy zagospodarowania przestrzennego dla Kazimierza i Stradomia został zatwierdzony uchwałą Nr XXVII/157/87 Rady Narodowej Miasta Krakowa z dnia 25 marca 1987 roku, a ogłoszony w dzienniku urzędowym województwa krakowskiego nr 5., poz. 33. Plan został sporządzony na podstawie ustawy o planowaniu z 1984 roku (Ustawa, Dz. U. 1984, nr 35, poz. 185), w technice czarno-białej, w skali 1:1000. Plan opracowano w Biurze Rozwoju Krakowa w latach 1980–1987³. Głównym projektantem tematu był Henryk Stawicki wraz z zespołem w składzie: Jacek Hamada, Marta Król oraz Kazimierz Pencakowski. Autorzy z zakresu komunikacji to: Włodzimierz Zalewski, Stanisław Albricht, sprawdzająca — Alina Janowska-Ciońka, a za infrastrukturę odpowiadała Stanisława Jastrząb. Kierownikami pracowni w trakcie sporządzania dokumentu byli: Leszek Kaczmarzki, Marek Golonka, Tadeusz Bagiński, a później J. Bardel. Generalnym projektantem był Leszek Kaczmarzki, a później Zygmunt Ziobrowski, a dyrektorem Biura Rozwoju Krakowa był Ryszard Kinda.

Na potrzeby dokumentu sporządzono szerokie analizy i uwarunkowania utrwalone w postaci plansz o formacie 1×1m, w skali 1:1000 lub 1:2000, podklejanych na podkładach z aluminium. Ponad 35 plansz, datowanych na lata 1980–1987, przedstawiało m.in. informacje o następującej tematyce: sylwety i pierzeje zespołu zabytkowego — analiza sylwety miasta od strony południowej oraz od strony zachodniej (il. 5); komunikacja — układ docelowy warianty I, II; plan operacyjny — zakres i etapowanie działań inwestorskich; użytkowanie budynków — poszczególne kondygnacje; studium urbanistyczno-architektoniczne widoków wnętrza, ulic, placów i bloków (il. 6); podstawowe założenia urbanistyczne — warianty, analiza możliwości ingerencji w tereny; analiza możliwości zmian funkcji budynków; koncepcja uzbrojenia terenu w elektroenergetykę, ciepłownictwo i telekomunikację; model programowo-funkcjonalny w wariantach I–V; strefy gabarytowe w układzie pionowym skala.

Zebrane uwarunkowania bardzo rzetelnie oddawały aktualny stan użytkowania i wykorzystania tego terenu. Zawierały m.in. użytkowanie każdej kondygnacji wszystkich budynków na całym obsza-

rze planu miejscowego z podziałem na: mieszkalnictwo wielorodzinne, mieszkalnictwo zbiorowe, usługi podstawowe: żłobki, przedszkola, szkoły podstawowe, przychodnie, apteki, usługi handlu, rzemiosła, gastronomi, oświaty, nauki, kultury, zdrowia, sportu, turystyki, łączności, inne, administracja, urządzenia elektroenergetyczne i gazowe oraz zaplecze komunikacji (patrz il.7).

Wykonane analizy prognozowały zmiany i wariantowały różne rozwiązania, np. w analizie możliwości zmiany funkcji w budynkach wskazywane były również budynki do wyburzenia, konieczna zmiana sposobu użytkowania, wskazana zmiana sposobu użytkowania (il. 6). Wariantowe założenia komunikacyjne w uwarunkowaniach zakładały np. wyłączenie z ruchu części ulic: Józefa, Szerokiej, Krakowskiej, Placu Wolnica, określając je jako podstawowe ciągi piesze. Opracowania wskazywały realizację na całej długości ulicy Halickiej drogi wzdłuż torów kolejowych wraz z realizacją tam czterech parkingów wielokondygnacyjnych oraz zakładały realizację dużej drogi biegnącej po południowej stronie Wisły — na obecnym Podgórzu. Warto w tym miejscu wspomnieć o planowanej kładce nad Wisłą w okolicach kościoła św. Stanisława na Skałce, w miejscu dzisiejszej kładki o. Laetusa Bernatka oraz o wyznaczeniu przebiegu postulowanej linii metra SKM ze stacjami, której nie doczekaliśmy się do dziś.

Efektom opracowanych uwarunkowań był miejscowy plan szczegółowy zagospodarowania, którego podstawowe założenia urbanistyczne zostały wybrane spośród przedstawionych wariantów.

Plan składał się z rysunku planu (il. 8, il. 9) oraz części tekstowej w formie tabelarycznej. Tabela tekstu planu miejscowego (il. 10), oprócz niezbędnych oznaczeń terenu wraz z numerem porządkowym, symbolem funkcjonalnym, powierzchnią, zawierała kolumny opisujące: użytkowanie terenu w okresie perspektywicznym, uwarunkowania urbanistyczne i architektoniczne, zagospodarowanie terenu w okresach etapowych (kol. 5), graniczne wielkości liczbowe (kol. 6), zasady realizacji zabytków i sposób ochrony konserwatorskiej struktury zabytkowej (kol. 7) oraz informacje o zagospodarowaniu terenu w stanie istniejącym / zakres zachowania stanu istniejącego.

Plan przewidywał następujące funkcje na swoim obszarze: Mieszkalnictwo wielorodzinne (MW), Usługi rzemiosła (UR), Usługi istniejące (UI), Usługi Oświaty (UO), Usługi Kultury (UK) — np. bożnice, Usługi centrotwórcze (UH), Administracja (A), Zieleń cmentarna (ZC), Zieleń parkowa (ZP) i inne. Ochrona wartości kulturowych wskazywana jest precyzyjnie, a dla wartościowych obiektów (nie wskazuje się ich na rysunku planu) zazwyczaj ustalano w tabeli, w ramach

³ Lata, na które datowane są najmłodsza i najstarsza plansza uwarunkowań, do których dotarł autor niniejszego artykułu.

ochrony konserwatorskiej, „sanacje”, „konserwacje” lub czasem „modernizacje”. W celu ochrony substancji urbanistycznej, jak również i kształtowania struktury urbanistycznej obszaru na rysunku planu klarownie i logicznie wyznaczono kwartały zabudowy oraz tereny wolne od zabudowy; oznaczono istotne elementy ustaleń planistycznych, takie jak: elewacje wymagające specjalnego opracowania (np. szczyty); obiekty projektowane o szczegółowo określonych lub orientacyjnych gabarytach; specjalne wymagania co do wysokości obiektów z podziałem na obniżenie lub podwyższenie budynku (wyrażone w kondygnacjach); obniżenie lub podwyższenie dachu (wyrażone w metrach, np. +5 m, -8 m); oznaczono nowe budynki projektowane z wysokością wyrażoną w kondygnacjach; oznaczono obiekty do rekonstrukcji całkowitej lub częściowej oraz rozrysowano mury obronne Kazimierza, które miały zostać przeznaczone do adaptacji i rewaloryzacji, rekonstrukcji lub odtworzenia śladów w terenie. Na rysunku nie ma dodatkowych informacji z zakresu archeologii czy wspomnianego i funkcjonującego już wpisu obszaru na listę dziedzictwa UNESCO, ale zdaniem autora niniejszego artykułu, zapisy szczegółowe uwzględniały ważne dla tych obszarów ograniczenia.

4. STUDIUM OPERACYJNE REWITALIZACJI DAWNEGO „MIASTA ŻYDOWSKIEGO” NA KAZIMIERZU (1989)

W dwa lata po sporządzeniu planu szczegółowego opracowano w Biurze Rozwoju Krakowa⁴ Studium operacyjne rewitalizacji „Miasta Żydowskiego”. Dokument został ukończony w grudniu 1989 roku. Głównym projektantem tematu był Henryk Aleksander Stawicki, kierownikiem pracowni był Wiesław Mancewicz, dyrektorem Biura — Ryszard Kinda, a głównym Architektem Miasta Krakowa — Zbigniew K. Zuziak. Treścią opracowania były *Propozycje inwestycyjne obiektów zabytkowych i projektowanych w dawnym Mieście Żydowskim*. Dokument składał się z tekstu zawierającego cel działań, cel przyjętej strategii postępowania, zarys przyjętej strategii postępowania prowadzącej do ożywienia miasta, zestawienie nieruchomości będących przedmiotem opracowania (13 zespołów). Ponadto opracowanie zawierało 4 plansze pt. Kazimierz w śródmieściu Krakowa (nr 1), Miasto Żydowskie w Kazimierzu Krakowskim (nr 2), Kompozycja przestrzenna części Kazimierza zamieszkałej przez Żydów (nr 3), Rewitalizacja Miasta Żydowskiego (nr 4). Na potrzeby opracowania zestawiono fotografie pierzei ulicznych: ul. Józefa,

ul. Szerokiej oraz inne zdjęcia obiektów z lat 80. (il. 12, 13) obrazujące ówczesny, zdecydowanie niesatysfakcjonujący i mało estetyczny, stan utrzymania budynków, ulic, murów itd. na Kazimierzu.

Opracowanie miało charakter operacyjny, proponując konkretne rozwiązania w przestrzeni Kazimierza. Jak podają autorzy opracowania, miało ono *na celu rozpowszechnienie wiedzy o istniejących możliwościach oczekujących na podjęcie*⁵. Generalnie działania inwestycyjne były zgodne z obowiązującym planem szczegółowym sporządzonym przez tych samych autorów dwa lata wcześniej i doprecyzowały jego treść, przedstawiając możliwości inwestycyjne w atrakcyjnej formie.

Studium stanowiło dokument mający dać impuls do podejmowania działań w przestrzeni Kazimierza, jakkolwiek współczesna analiza dokumentu wskazuje, że nieruchomości przekształciły się, ale niekoniecznie w zgodny ze Studium sposób.

5. KAZIMIERZ — PLAN DZIAŁAŃ (1993–1994)

Kolejnym dokumentem operacyjnym jest Kazimierz — plan działań, opracowany przez miasta Kraków, Edynburg i Berlin w ramach programu Unii Europejskiej ECOS, 1993–1994. W skład zespołu projektowego wchodził: David Cameron (Edynburg), Zbigniew K. Zuziak (Kraków), Kazimierz Trafas (Kraków), Małgorzata Walczak (Kraków), Bogusław Krasnowolski (Kraków), David Beveridge (Edynburg), Graeme Gainey (Edynburg), David Gainey (Edynburg), Dieter Geffers (Berlin), Jan Knoop (Berlin). Mapy, diagramy i aksonometrie do opracowania wykonywała pracownia architektoniczna Wizja w osobach Stanisława Deńko oraz Wojciecha Korbela.

Efektom pracy zespołu jest dokument analizujący historię, warunki społeczne i ekonomiczne, walory przestrzenne oraz sygnalizujący problemy występujące w obszarze. Dokument zbierał doświadczenia Edynburga i Berlina w rozwiązywaniu problemów obszarów zdegradowanych. Program ustalił misje i zasady ogólne, cele strategiczne, zadania do wykonania i instrumenty realizacji. Celem projektu była rewitalizacja i rewaloryzacja Kazimierza dla dobra jego mieszkańców *poprzez inicjowanie, kontrolę i koordynację zmian w zagospodarowaniu przestrzennym, poprawę warunków środowiska oraz ożywienie działalności kulturalnej — tak, aby przekształcić Kazimierz w atrakcyjną i prężną ekonomicznie część miasta Krakowa o międzynarodowym znaczeniu i o wyrazistej i mocnej tożsamości kulturowej* (Cameron i in., 1993–1994).

⁴ Siedziba Biura Rozwoju Krakowa (BRK) mieściła się na ul. Przy Rondzie 12 w Krakowie.

⁵ Pozycja nr 5 w zestawieniu dokumentów niepublikowanych, s. 5.

Dokument stanowił kolejny kreatywny impuls do podejmowania działań w przestrzeni Kazimierza. Analiza Planu działań wskazuje jednak, że nieruchomości nie przekształciły się w proponowany sposób, pomimo że już wtedy obszar zaczął się zmieniać. Należy w tym miejscu zauważyć, że niektóre programy lub działania inwestycyjne wykraczały poza obowiązujący plan szczegółowy z 1987 roku lub były z nim niezgodne, a więc nie można było ich zrealizować bez zmiany dokumentu, co stało się dopiero w 2017 roku lub do czasu jego unieważnienia w 2003 roku.

6. MIEJSCOWY PLAN OGÓLNY Z 1994 ROKU

Równocześnie z powyższym Planem działań przyjęto miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa. Plan zatwierdzony został uchwałą Nr VII/58/94 Rady Miasta Krakowa z dnia 16 listopada 1994 roku⁶. Plan ten zostanie omówiony pokrótce, gdyż w paragrafie 4 planu zapisano, że ustalenia 9 planów szczegółowych zagospodarowania przestrzennego z lat 1987–1994, w tym plany zespołu zabytkowego Kazimierza i Stradomia zachowują moc. Ponadto ustalenia tych planów mają pierwszeństwo przed ustaleniami miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa. Są to szczególnie ważne zapisy, biorąc pod uwagę fakt, że plan ogólny z 1994 roku będący prawem „przykrył” swym obszarem istniejące i obowiązujące akty prawa miejscowego⁷.

Teren Kazimierza znajdował się w przeznaczonych: Obszar Mieszkaniowy — M2, Obszar Mieszkaniowy — M3, Obszar Mieszkaniowo-Usługowy, Obszar Usług Komercyjnych — UC, Obszar Usług Publicznych — UP, Obszar Urzędów Komunikacyjnych — KU. Obszar planu przyporządkowany był do dwóch kodów (317 oraz 76) określających strefy, których zapisy należy brać pod uwagę, w celu:

- zachowania wyjątkowych wartości kulturowych założeń miejskich, podmiejskich, wiejskich, osiedlowych, sakralnych, fortyfikacji, cmentarzy, zachowanych w układzie i substancji,
- poprawy w centrum miasta standardów jakości środowiska, w tym głównie jakości powietrza,
- intensyfikacji wykorzystania terenów o szczególnie dobrej dostępności komunikacyjnej i centralnym położeniu w mieście oraz podniesienia ich atrakcyjności dla turystów i biznesu, a także dla nadania im charakteru reprezentacyjnego,

- odtworzenia i uzupełnienia wysokich wartości kulturowych; założeń miejskich, podmiejskich, wiejskich, osiedlowych, sakralnych, parkowych, fortyfikacji, cmentarzy, częściowo zachowanych w układzie i substancji,
- zachowania harmonijności bliskiego planu widoku, dbałości o to, aby nie zakłócić i nie przesłonić istotnej części widoku leżącej w głębi, stanowiącej główny przedmiot ochrony.

Plan zawierał więc zapisy i postulaty o zachowaniu wyjątkowych wartości kulturowych założeń miejskich, sakralnych, fortyfikacji i cmentarzy. Co więcej, plan chronił elementy krajobrazowe w skali lokalnej i ogólnomiejskiej.

7. MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO DLA OBSZARU „KAZIMIERZ” 2017

W dniu 8 listopada 2017 roku Rada Miasta Krakowa uchwaliła miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru „Kazimierz” (Miejscowy..., 2017). Plan sporządzało Biuro Planowania Przestrzennego UMK⁸ (dalej BP), a głównym projektantem planu był Marceł Łasocha (autor artykułu) wraz z zespołem w składzie Aleksandra Rembowska-Wójcik oraz Agata Walczak. Dyrektorem BP (późniejszego wydziału) była Bożena Kaczmarska-Michniak (córka kierownika zespołu sporządzającego plan w 1987 roku), a zastępcą dyrektora — Elżbieta Szczepińska. Kierownikami pracowni urbanistycznej byli Tomasz Babicz oraz Jolanta Czyż, pracowni branżowej — Paweł Mleczko. Pozostałe osoby biorące udział przy sporządzaniu dokumentu to: Agata Budnik (zagadnienia przyrodnicze), Anna Leśniak (infrastruktura), Kazimierz Goras, Łukasz Kusak (komunikacja), Beata Pacana (opracowanie kartograficzne) oraz Grzegorz Janyga (zagadnienia formalno-prawne).

Cyfrowe uwarunkowania⁹ sporządzone na potrzeby planu miejscowego składały się z inwentaryzacji terenu, analizy aspektów, takich jak: struktura zabudowy, funkcja zabudowy (całych budynków), analiza walorów architektoniczno-krajobrazowych, wysokości zabudowy, komunikacja, struktura własności, infrastruktura techniczna, analiza uwarunkowań historycznych, uwarunkowania wynikające z dokumentów planistycznych (lokalnych i ponadlokalnych, w tym już nieobowiązujących), wyniki konkursów urbani-

⁶ Skład autorski tego dokumentu znajduje się w publikacji (Łasocha, 2020).

⁷ Więcej informacji na temat struktury tego dokumentu można znaleźć np. w publikacji (Łasocha, 2014).

⁸ Siedziba Biura Planowania Przestrzennego UMK mieściła się na ul. Sarego 4 w Krakowie.

⁹ Pozycja nr 14 w zestawieniu dokumentów niepublikowanych.

stycznych, wydanych decyzji administracyjnych, analizy kart obiektów ewidencyjnych i wpisów do rejestru zabytków, analizy wniosków przesyłanych przez inne wydziały Urzędu Miasta Krakowa. Ponadto niezbędna przy sporządzeniu dokumentu planu miejscowego była analiza zasadności przystąpienia do sporządzania planu miejscowego, opracowanie ekofizjograficzne, wykazy wniosków składanych do planu oraz opracowanie Aktualizacja części konserwatorskiej studium waloryzacji przestrzeni publicznej dzielnicy Kazimierz pod kątem opracowania wytycznych dla wykonania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, zostało wykonane przez Pracownię dokumentacji naukowo-histerycznej Pracowni Konserwacji Zabytków ARKONA¹⁰. Wytyczne z uwarunkowań zostały nanesione m.in. na analizę graficzną *Dopuszczalne przemiany przestrzenne* (il. 17), która posłużyła do formułowania ustaleń planu miejscowego.

Sporządzone uwarunkowania zdefiniowały i określiły dziedzictwo kulturowe występujące na obszarze Kazimierza. Dziedzictwo to w planie miejscowym jest chronione poprzez jego literalne wypunktowanie w tekście uchwały, oznaczenie na rysunku planu miejscowego oraz określenie w stosunku do wszystkich zabytków i obiektów frontowych zakresu możliwych robót budowlanych¹¹ polegających na:

- ochronie (zakaz wprowadzania zmian w obiekcie),
- podniesieniu tylnej elewacji budynku,
- podniesieniu tylnej elewacji i kalenicy budynku,
- podniesieniu kalenicy budynku i realizacji dachu symetrycznego,
- nadbudowie (elewacja i kalenica budynku do góry).

Analogicznie do planu z 1987 roku mpzp każdorazowo i precyzyjnie określa dla poszczególnych nieruchomości zakres możliwych przemian przestrzennych, a większość budynków w obszarze tzw. „Historycznego Kazimierza” otrzymała pełną ochronę poprzez nakaz ochrony bryły i gabarytów budynku (por. il. 18). W strefie tzw. „Historycznego Kazimierza” ustalenia konserwatorskie są najbardziej restrykcyjne, zaka-

zano tutaj realizacji dachów zielonych, wertykalnych ogrodów i ścian zielonych, dachów płaskich, ustalono nakaz realizacji dachów symetrycznych w budynkach frontowych, ustalono zakaz realizacji parkingów podziemnych (poza wymienionymi przypadkami).

Ład przestrzenny i porządek architektoniczny chroniony jest poprzez tekstowe zapisy planu odnośnie do elewacji oraz dachów budynków, dla których określono sposoby wykończenia i parametry. Ponadto w planie określono sposób kształtowania zabudowy, tak aby obiekty budowlane na danej działce budowlanej były niższe od poziomu kalenicy budynku frontowego.

W kształtowaniu tkanki urbanistycznej nadrzędnym celem jest takie jej uformowanie, aby budynki nie były wyrównywane do najwyższego, lecz aby „skyskline” obszaru był zróżnicowany i atrakcyjny — co jest obecnie wyróżniającą cechą tego obszaru i co było podkreślane w wytycznych WKZ do mpzp (il. 18).

W celu precyzyjnego określenia wysokości budynków oraz ich górnych krawędzi elewacji frontowych w planie określano ten parametr używając względnej i bezwzględnej wysokości zabudowy¹².

Ochrona układu przestrzennego — struktury urbanistycznej Kazimierza — w planie miejscowym jest realizowana poprzez klarowne określenie przeznaczeń terenu. W planie wyznacza się tereny przeznaczone pod zabudowę — tereny mieszkaniowe wielorodzinne i usługowe, oznaczone symbolem MW/U i U oraz wolne od zabudowy tereny ulic KDZT, KDLT, KDDT, KDD, tereny zieleni o symbolach ZP, ZPz, ZPs, ZPc i tereny sportu US (patrz il. 19). W ten sposób zachowuje się i chroni wykształcone dotychczas kwartały zabudowy. Ochronie podlegają również wykształcone historyczne wnętrza kwartałów, na których wyznacza się tereny zieleni towarzyszącej zabudowie, oznaczone symbolem ZPz.

Wprowadzanie nowej zabudowy odbywać się może jedynie na poszczególnych działkach wskazanych w ustaleniach planu, co ma prowadzić do uzupełnienia kwartałów zabudowy. Plan ustala możliwość lokalizacji budynków bezpośrednio przy granicy z sąsiednią działką budowlaną oraz ustala, że cały obszar planu stanowi obszar zabudowy śródmiejskiej, co pozwoli na kontynuację obecnego charakteru zabudowy.

W mpzp ustalono ponadto nakaz ochrony istniejących murów obronnych Kazimierza, a w niektórych

¹⁰ Opracowanie składa się z dwóch głównych działów, które szczegółowo charakteryzują poszczególne cenne obiekty oraz wnętrza urbanistyczne, jak również formułuje dla nich wytyczne konserwatorskie. Studium zwraca uwagę również na konieczność wykonania badań archeologicznych oraz zaznaczenie w przestrzeni obiektów aktualnie nieistniejących, a pełniących ważną rolę dla historii miejsca, np. pierwotny kształt rynku, mur Miasta Żydowskiego, nieistniejący cmentarz i kościół św. Wawrzyńca.

¹¹ Ten sposób podejścia do tematu ochrony dla poszczególnych obiektów wartych ochrony w planie miejscowym został pierwszy raz zastosowany przez autora w planie „Stare Podgórze-Mateczny” w Krakowie (autorzy: Jolanta Czyż, Stanisław Prochwicz, Marceł Łasocha).

¹² Wartość odczytywano ze skanowania laserowego Krakowa z 2013 roku LIDAR (przekroje i odczyt punktów maksymalnych dostępne są w dokumentacji cyfrowej planu, przechowywanej w BP UMK).

miejskach nakaz ich rekonstrukcji lub ekspozycji przy zagospodarowaniu terenów.

Na zakończenie należy dodać, że plan miejscowy z 2017 roku traktuje odmiennie — niż dotychczasowe dokumenty — tereny klasztorów, które w planach uważane były za obszary usług z zakresu kultu sakralnego. Tereny klasztorów mpzp przeznacza pod tereny zieleni sakralnej, uwzględniając istniejącą tam zabudowę. Przeznaczenie pod zieleni prowadzi do sytuacji, że nie można tam prowadzić praktycznie żadnych inwestycji (oprócz dopuszczonych remontów), co bezwzględnie chroni ten obszar przed przeobrażeniami.

Mając na uwadze zestawienie powyższych zapisów ochronnych można uznać, że plan wystarczająco chroni swoimi zapisami walory kulturowe występujące na obszarze Kazimierza, jakkolwiek dopiero dłuższy czas pokaże jego skutki przestrzenne.

8. PODSUMOWANIE

Analiza przywołanych dokumentów wskazuje na utrzymanie formy i sposobu zapisów planistycznych, a przede wszystkim zapisów ochronnych dla historycznego obszaru Kazimierza. Plany zagospodarowania (szczegółowy z 1987 i miejscowy z 2017 roku) wskazywały literalnie sposoby i wartości poszczególnych obiektów, kwartałów, ulic itd., które należy chronić.

Zaskakujące jest, że zapisy planów zagospodarowania uchwalonych na przestrzeni 30 lat — w 1987 i 2017 roku — pomimo zupełnie innej podstawy prawnej i systemu wartości (socjalizm/kapitalizm) zawierały relatywnie podobne ustalenia dotyczące: możliwych przemian w przestrzeni, np. całkowita ochrona, nadbudowa budynków czy budowa nowych budynków w postaci plomb urbanistycznych. Oba plany chroniły przebieg i charakter historycznych murów obronnych na Kazimierzu. Oba plany zwracały uwagę na sylwetę i postrzeganie panoramy miasta oraz ochronę i zachowanie, a nawet poprawę widoków czynnych i biernych z i na obszar Kazimierza. Oba plany precyzyjnie chroniły wartości kulturowe swoimi zapisami.

Prace nad uwarunkowaniami i planem dla Kazimierza z 1987 roku trwały około siedmiu lat. Uwarunkowania zbierają szerokie spektrum informacji o terenie, a co najważniejsze — wariantują przyszły rozwój (czego obecnie się nie praktykuje w pracach urbanistycznych w Krakowie). Najkorzystniejszy wariant był formułowany/przekształcany w plan szczegółowy i został zaakceptowany przez Radę Narodową Miasta Krakowa.

Prace nad uwarunkowaniami i planem miejscowym dla Kazimierza z 2017 roku trwały trzy lata. Współcześnie uwarunkowania zbierane są szybciej, często z wykorzystaniem narzędzi GIS, zapisywane

są w wersji elektronicznej. Zakres tematyczny jest również szeroki, jakkolwiek inny w stosunku do lat 80. Jednym z istotnych zagadnień jest sprawa własności nieruchomości w kontekście zadań publicznych gminy i jej finansów, na co kładzie się współcześnie nacisk, a inwentaryzacja prywatnych nieruchomości jest zdecydowanie ograniczona (nie dochodzi do analizy funkcji kondygnacji i prywatnych mieszkań, a tym bardziej planowania tam przyszłej funkcji).

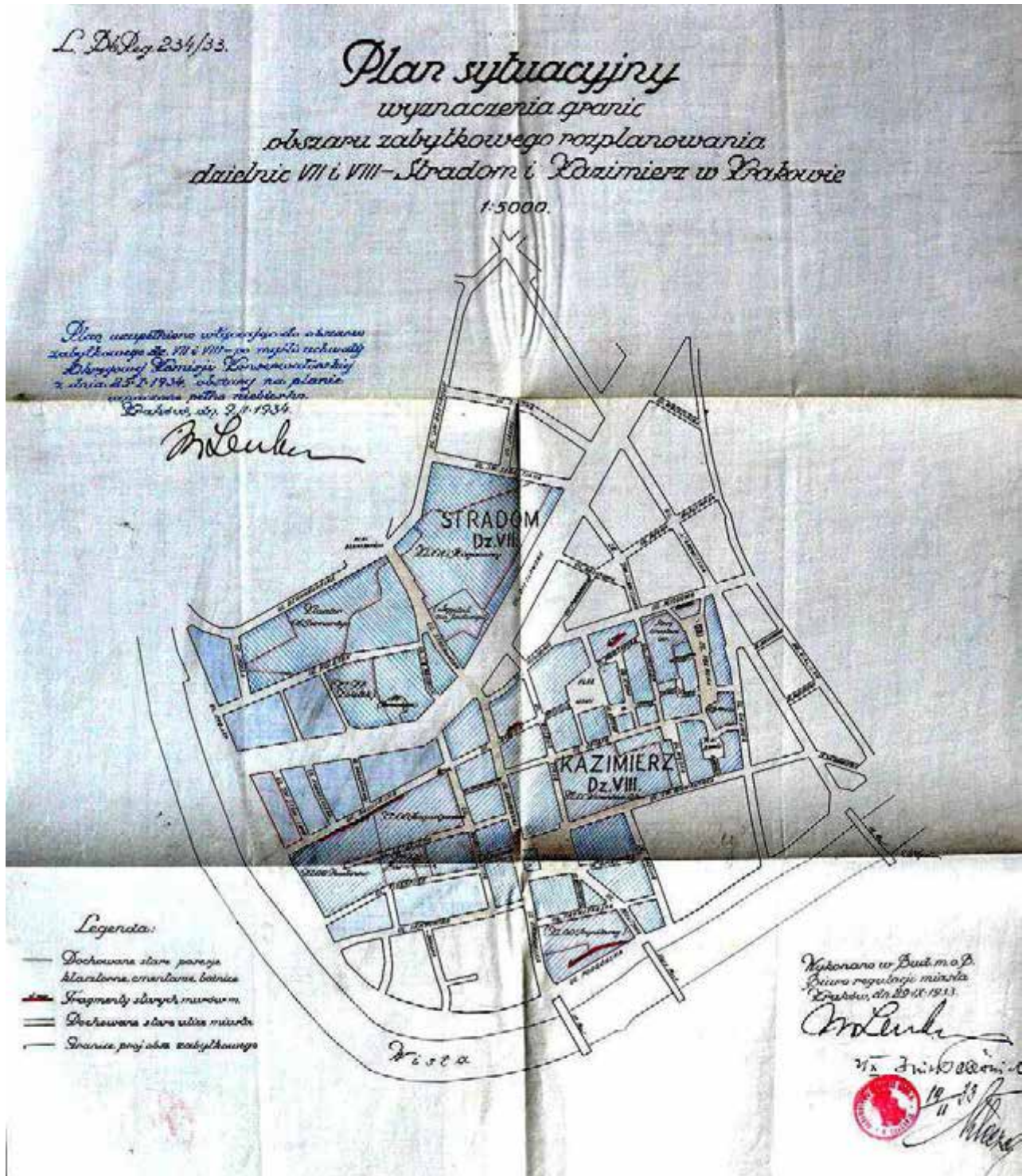
Należy zwrócić uwagę, że zasób wartości kulturowych: liczba zabytków, obszar zabytkowy, wartości chronione, zmieniają się na przestrzeni lat, a w przeciągu ostatnich 30 lat wiele obiektów znajdujących się na Kazimierzu zostało uznanych przez służby konserwatorskie za zabytkowe. Pomimo że oba plany chronią wartości kulturowe i z poszanowaniem traktują historyczny obszar Kazimierza, to należy je uaktualniać, aby proces ujmowania i dostrzegania nowych wartości był w prawie przestrzennym odpowiednio uwzględniony.

Patrząc z perspektywy czasu można stwierdzić, że przywołane opracowania problemowe i rozwojowe (na pewno było ich więcej) dały odpowiedni impuls do rozwoju tego obszaru. Cenna była również wymiana doświadczeń z innymi państwami, która dała wiedzę do regulacji np. trudnych spraw własnościowych na Kazimierzu oraz sposobu przebudowy i rewitalizacji tego obszaru.

Kazimierz jest przykładem wzorcowego sterowania rozwojem urbanistycznym przez władze miasta Krakowa, określanego akronimem SAS (strategie-aktorzy-struktury) (Zuziak, 2017), dającym efekt synergii w docelowym zagospodarowaniu tego obszaru. Kazimierz na przestrzeni 40 lat diametralnie zmienił swój wizerunek z obszaru zdegradowanego, o wielu problemach, a nawet patologiach społecznych, na obszar będący wizytówką miasta, którą odwiedzają rzesze turystów z całego świata, a festiwal kultury żydowskiej odbywający się na ulicy Szerokiej (również indukujący zmiany, a przede wszystkim kreujący wizerunek dzielnicy) jest wydarzeniem o znaczeniu ogólnoświatowym. Patrząc na ostatnie działania i propozycje władz miasta¹³, można mieć nadzieję, że wciąż stymulowany będzie rozwój tej dzielnicy, podejmowana będzie walka z jej problemami (np. wyludnianiem) i wprowadzane tam będą nowe i „klimatyczne”¹⁴ rozwiązania dla dobra przestrzeni Kazimierza w Krakowie.

¹³ <https://www.radiokrakow.pl/rozmowy/jak-beda-wygladaly-konsultacje-ws-utworzenia-na-kazimierzu-strefy-czystego-ruchu/>, (dostępne: 30.04.2021).

¹⁴ https://www.krakow.pl/aktualnosci/248745,29,komunikat,w_krakowie_powstanie_kwartal_klimatyczny.html, (dostępne: 30.04.2021).

II. 1. Załącznik graficzny do decyzji z 1934 roku o wpisie do rejestru zabytków.

III. 1. Graphic appendix to the decision of 1934 concerning entry in the register of monuments.

Źródło/Source: Łasocha, M. i in. (grudzień 2015), Ocena stanu istniejącego i synteza uwarunkowań, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

Il. 2. Załącznik graficzny do decyzji z 2011 roku o wpisie do rejestru zabytków.

Ill. 2. Graphic appendix to the 2011 decision concerning entry in the register of monuments.

Źródło/Source: Łasocha, M. i in. (grudzień 2015), Ocena stanu istniejącego i synteza uwarunkowań, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

Il. 3. Obiekt wpisany do rejestru zabytków: ul. Trynitaraska 11 — Szpital oo. Bonifratrów.

Ill. 3. Structure entered in the register of monuments: 11 Trynitaraska Street — Hospital of the Brothers Hospitallers.

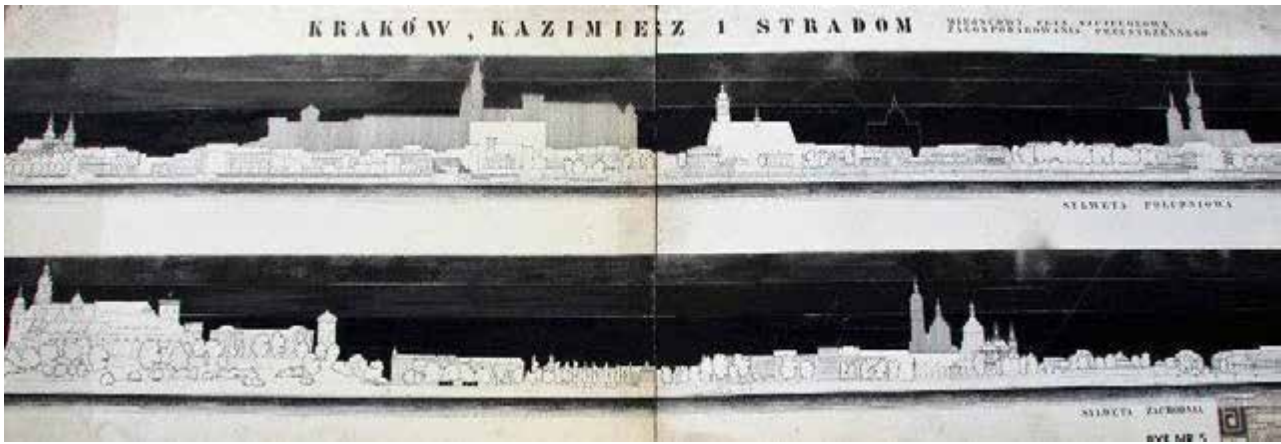
Źródło/Source: Łasocha, M. i in. (grudzień 2015), Ocena stanu istniejącego i synteza uwarunkowań, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

Il. 4. Przykład obiektów ujętych w ewidencji: ul. Joselewicza 28 — Dawny warsztat samochodowy, dziś — Biedronka.

Ill. 4. Example of structures included in the records: 28 Joselewicza Street — former auto workshop, today — a Biedronka shop.

Źródło/Source: Łasocha, M. i in. (grudzień 2015), Ocena stanu istniejącego i synteza uwarunkowań, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

Il. 5. Sylwety i pierzeje zespołu zabytkowego. Źródło: Archiwum autora.

Ill. 5. Skylines and frontages of the historic complex. Source: author's archive.

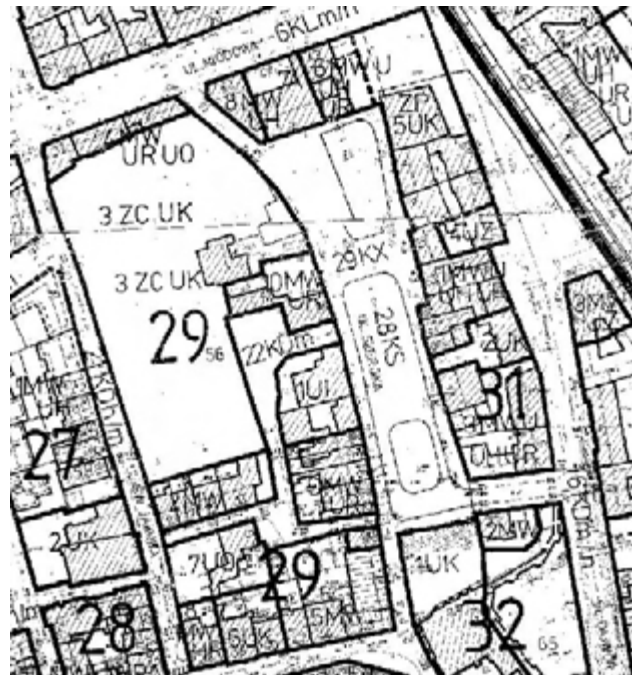
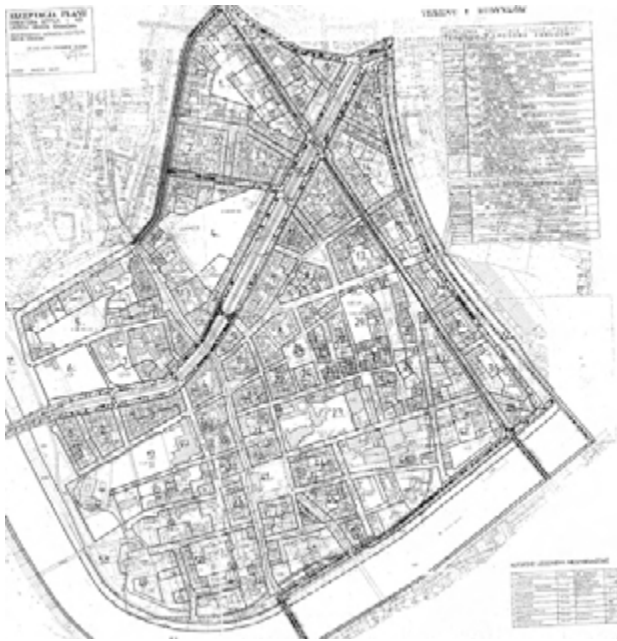
Il. 6. Studium urbanistyczno-architektoniczne widoków wnętrza, ulic, placów i bloków. Uwarunkowania do planu szczegółowego z 1987 roku. Źródło: Archiwum autora.

Ill. 6. Urban planning and architectural study of street interiors, squares, and blocks. Conditions for the detailed plan from 1987. Source: author's archive.

Il. 7. Planowane użytkowanie budynków — I kondygnacja, wariant I. Uwarunkowania do planu szczegółowego z 1987 roku. Źródło: Archiwum autora.

Ill. 7. Planned use of buildings — first storey, variant I. Conditions for the detailed plan of 1987. Source: author's archive.

III. 8. Rysunek planu szczegółowego z 1987 roku.

II. 9. Fragment rysunku planu szczegółowego z 1987 roku.

III. 8. Drawing of the detailed plan, 1987.

III. 9. Portion of a drawing from the detailed plan, 1987.

Źródło/Source: Łasocha, M. i in. (grudzień 2015), Ocena stanu istniejącego i synteza uwarunkowań, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

Źródło/Source: Łasocha, M. i in. (grudzień 2015), Ocena stanu istniejącego i synteza uwarunkowań, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

KAZIMIERZ		
1.2. OZNACZENIA WZGLĘDNE	UWAGI	INFORMACJA
1.2.1. Nazwa ulicy i jej przebieg	Uwaga: Wzrost wzdłuż ulicy w kierunku południowym	Informacja: Wzrost wzdłuż ulicy w kierunku południowym
1.2.2. Szerokość ulicy	Uwaga: Szerokość ulicy w kierunku południowym	Informacja: Szerokość ulicy w kierunku południowym
1.2.3. Wysokość budynków	Uwaga: Wysokość budynków w kierunku południowym	Informacja: Wysokość budynków w kierunku południowym
1.2.4. Liczba kondygnacji	Uwaga: Liczba kondygnacji w kierunku południowym	Informacja: Liczba kondygnacji w kierunku południowym
1.2.5. Liczba mieszkań	Uwaga: Liczba mieszkań w kierunku południowym	Informacja: Liczba mieszkań w kierunku południowym
1.2.6. Liczba lokali usługowych	Uwaga: Liczba lokali usługowych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali usługowych w kierunku południowym
1.2.7. Liczba lokali biurowych	Uwaga: Liczba lokali biurowych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali biurowych w kierunku południowym
1.2.8. Liczba lokali mieszkalnych	Uwaga: Liczba lokali mieszkalnych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali mieszkalnych w kierunku południowym
1.2.9. Liczba lokali rekreacyjnych	Uwaga: Liczba lokali rekreacyjnych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali rekreacyjnych w kierunku południowym
1.2.10. Liczba lokali kulturalnych	Uwaga: Liczba lokali kulturalnych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali kulturalnych w kierunku południowym
1.2.11. Liczba lokali sportowych	Uwaga: Liczba lokali sportowych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali sportowych w kierunku południowym
1.2.12. Liczba lokali usług publicznych	Uwaga: Liczba lokali usług publicznych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali usług publicznych w kierunku południowym
1.2.13. Liczba lokali usług społecznych	Uwaga: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym
1.2.14. Liczba lokali usług społecznych	Uwaga: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym
1.2.15. Liczba lokali usług społecznych	Uwaga: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym
1.2.16. Liczba lokali usług społecznych	Uwaga: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym
1.2.17. Liczba lokali usług społecznych	Uwaga: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym
1.2.18. Liczba lokali usług społecznych	Uwaga: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym
1.2.19. Liczba lokali usług społecznych	Uwaga: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym
1.2.20. Liczba lokali usług społecznych	Uwaga: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym	Informacja: Liczba lokali usług społecznych w kierunku południowym

II. 10. Fragment tekstu planu szczegółowego dla Stradomia i Kazimierza.

III. 10. Portion of text from the detailed plan for Stradom and Kazimierz.

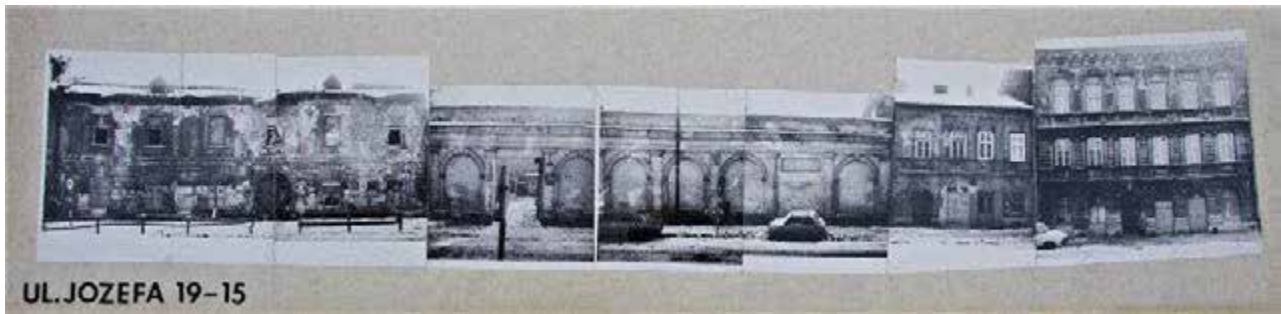
Źródło/Source: Łasocha, M. i in. (grudzień 2015), Ocena stanu istniejącego i synteza uwarunkowań, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

II. 11. Wykaligrafowana elewacja ulicy Józefa. Pierzeja zachodnia.

III. 11. Calligraphic façade of Józefa Street. Western frontage.

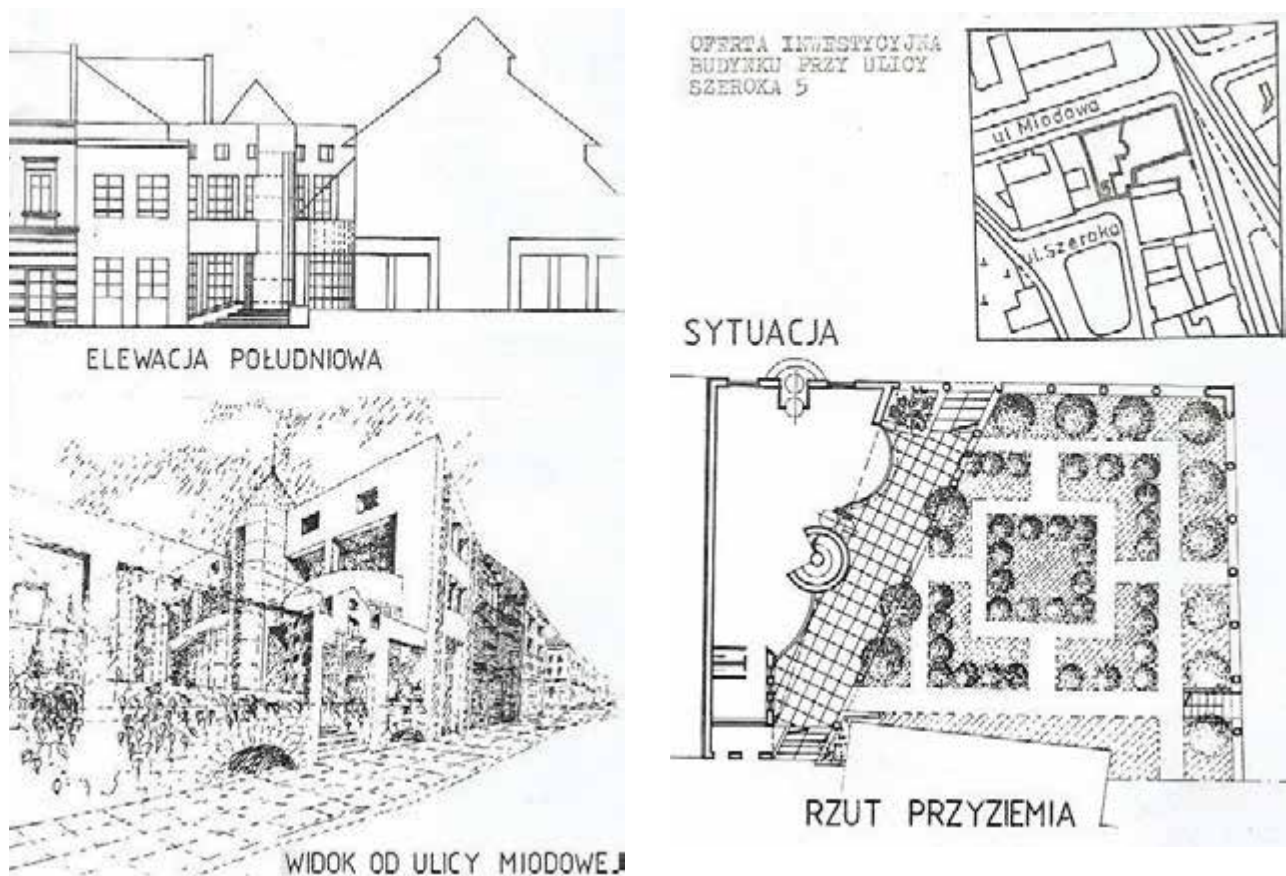
Źródło/Source: Studium operacyjne rewitalizacji „Miasta Żydowskiego”, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

Il. 12. Elewacja ulicy Józefa składana ze zdjęć. Pierzeja wschodnia.

Ill. 12. Façade of Józefa Street, composed of images. Eastern frontage.

Źródło/Source: Studium operacyjne rewitalizacji „Miasta Żydowskiego”, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

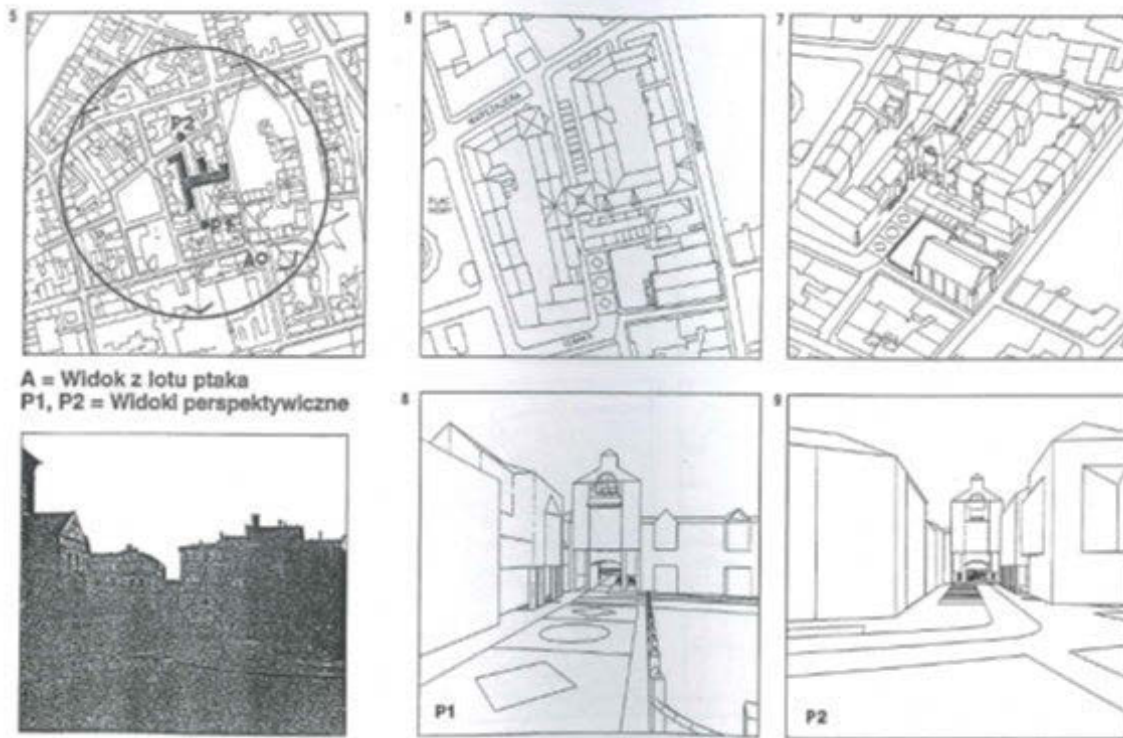
Il. 13. Oferta inwestycyjna dla niezabudowanego narożnika przy ulicach Miodowej i Starowiślnej.

Ill. 13. Investment offer for an undeveloped corner at Miodowa and Starowiślna Streets.

Źródło / Source: Studium operacyjne rewitalizacji „Miasta Żydowskiego”, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

Ryc. 20 cd. Oferta lokalizacyjna – ul. Kupa (wersja 1)

Il. 14. Oferta lokalizacyjna — ul. Kupa (wersja 1).

Ill. 14. Localisation offer — Kupa Street (version 1).

Źródło/Source: (Cameron i in. 1993–1994).

Il. 15. Fragment rysunku miejscowego planu z 1994 roku dla mpzp „Kazimierz”.

Ill. 15. Fragment of a drawing of the local plan from 1994 for the ‘Kazimierz’ Local Development Plan.

Źródło/Source: Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa, Uchwała Nr VII/58/94 Rady Miasta Krakowa z dnia 16 listopada 1994 roku.

Il. 16. Kolorystyczny wyciąg z planu ogólnego z 1994 roku.

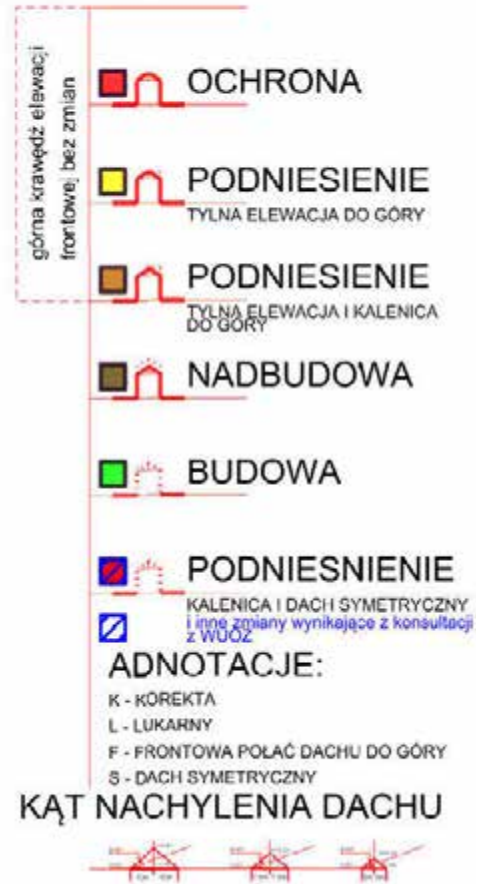
Ill. 16. Excerpt in colour from the General Plan 1994.

Źródło/Source: Łasocha, M. i in. (grudzień 2015), Ocena stanu istniejącego i synteza uwarunkowań, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

mpzp "Kazimierz"

PRZEMIANY PRZESTRZENNE stan do I wyłożenia (08.2016)

II. 17. Dopuszczalne przemiany przestrzenne. Źródło: Opracowanie własne Bura Planowania Przestrzennego UMK.

III. 17. Acceptable spatial transformations. Source: the author's own study, Planning Board of the Office of the City of Krakow.

Il. 18. Zróżnicowana linia nieba (skyline) ulicy Szerokiej, wskazywany do ochrony ustaleniami mpzp.

Ill. 18. The diverse skyline of Szeroka Street, designated for protection under the provisions of the Local Development Plan.

Źródło/Source: Łasocha, M. i in. (grudzień 2015), Ocena stanu istniejącego i synteza uwarunkowań, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

Il. 19. Fragment rysunku planu 2017 roku ukazujący cmentarz Remuh oraz ulicę Szeroką wraz z okoliczną zabudową.

Ill. 19. Fragment of the 2017 plan drawing, showing the Remuh cemetery and Szeroka Street along with the surrounding buildings.

Źródło/Source: Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru Kazimierz, zatwierdzony uchwałą LXXXVIII/2145/17 Rady Miasta Krakowa z dnia 8 listopada 2017 roku.

PROTECTION OF CULTURAL VALUES IN LOCAL SPATIAL DEVELOPMENT PLANS ON THE EXAMPLE OF KAZIMIERZ IN KRAKOW

1. GENERAL INFORMATION

The subject of the article is the way in which cultural values in post-1980 spatial development plans for Kazimierz in Krakow are considered and protected.

The first document to be analysed is a detailed spatial development plan for Kazimierz and Stradom, dated 1987. Next, two operational studies prepared for necessities associated with activation, revitalisation, and protection of the Kazimierz area, constituting an example of activities undertaken by the city authorities in the 1990s, are mentioned. The provisions of the general plan for Krakow as a whole from 1994¹⁵ are also mentioned briefly. Finally, a document of local law dating from 2017, passed following a 14-year planning interregnum in relation to the final systemic annulment of both general and detailed plans in 2003, is analysed.

The secondary aim of the present publication is to show the changes in the tools and methodology of urban planning over the past 40 years. The conditions presented in the article, which are usually not published anywhere, and the records of individual documents illustrate the thematic diversity of the analyses performed by the authors of particular documents so that, on this basis, the most important information concerning the area, leading to ultimate solutions, conclusions, and planning decisions, may be identified.

The tertiary aim is documentation establishing who actually prepared the planning documents, which then became established as local law and became an anonymous common good shaping our space and significantly influencing its everyday functioning.

The argument and analyses carried out in the article are based on the examination of documents related to the development plans of 1987, 1994, and 2017 as well as two operational programmes from 1989 and 1994. Also essential in relation to this topic were publications and studies prepared, *i.a.* for the Kazimierz area in terms of revitalisation (Kopeć, 2018, Murzyn 2006), historical publications (Chwalba, 2004, Krasnowolski, 1992, Purchla, 1979, Rożek, 2010), and publications concerning landscapes (Bogdanowski, 1985, Böhm, 1981),

¹⁵ The article omits the general plan from 1988, since it was enacted only a year after the adoption of the 1987 detailed plan, which superseded it.

whereas the juxtaposition of these five major studies (plans and operational programmes) was influenced by the article *On plan synergy in urban planning* by Zbigniew K. Zuziak (Zuziak, 2017). Cultural values were also acknowledged on the basis of entries in the register of monuments in the area of Stradom and Kazimierz as well as the meadows of St. Sebastian, entries in the register of monuments concerning individual structures, and registration sheets of structures located in the Kazimierz area. Indications of changes in the tools and methodology of urban planning have been made through comparison, presentation, and analysis of particular conditions that were drawn up for the purposes of the 1987 and 2017 local plans.

2. CULTURAL VALUES IN THE KAZIMIERZ AREA

At the very outset, it is necessary to define cultural values in order to define the object to be protected in planning documents.

Resources of cultural values, for the purposes of this argument, can simply be limited to ‘monuments’, understood in accordance with the act on the protection of monuments (Ustawa, Dz. U. 2003, nr 162, poz. 1568)¹⁶. In 1987, these resources were less extensive than in 2017, as evidenced by e.g. their dates of entry into the record and the register of monuments of individual structures. The area entries for Kazimierz in the register of monuments of 23 February 1924, no. A-12 (ill. 1), and the second decision of 18 July 2011, no. A-1273/M (ill. 2), can be cited as examples, showing that, when drawing up the plan in 1987, the authors were aware that that only a fragment of Kazimierz could be found in the register of monuments, whereas in 2017 the authors took the entire area of Kazimierz into account as having been entered in the register and acknowledged as value which should be protected in local spatial development plans.

In the Kazimierz area, 137 structures have been entered in the register of monuments (ill. 3),

¹⁶ The present article refers only to basic information about cultural values appearing in the area of Kazimierz as of 2017, referring the interested reader to case studies such as [items 13 and 14 in the list of unpublished documents], where other cultural values, in the fields of landscapes, archaeology, garden art, etc. are also mentioned.

including churches along with monasteries, synagogues, a cemetery, hospitals, defence-related elements, and residential houses. The area also includes 403 structures included in records of monuments (ill. 4), including mainly residential houses, examples of industrial architecture, former schools, hospitals, and houses of prayer.

At the end of this short tally of cultural values, it is worth mentioning one of the most important conditions, namely, that the area covered by the plan is located within an area listed as a UNESCO World Heritage Site (1978) as well as within the buffer zone of this area (2011). In addition, the entire area of the plan falls within the area of the Historical Monument (1994).

3. LOCAL DETAILED PLAN OF SPATIAL DEVELOPMENT AND REVALORISATION (1989)

The local detailed spatial development plan for Kazimierz and Stradom was approved via resolution no. XXVII/157/87 of the National Council of the City of Krakow, 25 March 1987, and published in the official journal of the Krakow voivodeship no. 5, item 33. The plan was drawn up on the basis of the Planning Act of 1984 (Ustawa, Dz. U. 1984, nr 35, poz. 185), using the black and white technique, on a scale of 1:1000. The plan was developed in the Krakow Development Office during the years 1980–1987¹⁷. The chief designer was Henryk Stawicki, along with a team consisting of Jacek Hamada, Marta Król, and Kazimierz Pencakowski. The authors in the area of transportation were Włodzimir Zalewski and Stanisław Albricht, with a review by Alina Janowska-Ciońcka; taking responsibility for the infrastructure was Stanisław Jastrząb. The studio directors during the preparation of the document were Leszek Kaczmarek, Marek Golonka, Tadeusz Bagiński, and, subsequently, J. Bardel. The general designer was Leszek Kaczmarek, who was succeeded by Zygmunt Ziobrowski; the director of the Krakow Development Office was Ryszard Kinda.

To meet the document's requirements, extensive analyses and conditions were prepared in the form of boards in the format 1×1 m, on a scale of 1:1000 or 1:2000, glued onto aluminium supports. Over 35 boards, dated from 1980 to 1987, presented, *i.a.* information on the following topics: skylines and frontages

of the historic complex — analysis of the city's skyline from the south and west (ill. 5); transportation — target system variants I, II; an operational plan — scope and staging of investor activities; use of buildings — individual storeys; an urban study of the architectural views of the interiors of streets, squares, and blocks (ill. 6); basic urban planning assumptions — variants, analysis of potential interference with the terrain; analysis of potential changes in the functions of buildings; a conception of the development of the area in terms of electric power, heating, and telecommunications; a program-functional model for variants I–V; external dimensions on a vertical scale.

The compiled conditions very reliably reflected the current state of use and exploitation of this area, including the use made of each storey of each building within the entire area of the local plan, broken down into multi-family housing, collective housing, and basic services: nurseries, kindergartens, primary schools, clinics, pharmacies, trade services, crafts, gastronomy, education, science, culture, health, sport, tourism, communication, other, administration, electricity and gas facilities, and transportation facilities (see ill. 7).

The conducted analyses predicted changes and included various solutions, e.g. the analysis of the potential for altering the functions of buildings also indicated buildings to be demolished and necessary and indicated changes in their use (ill. 6). Variants in transportation assumptions in the conditions assumed, for example, the exclusion of traffic from parts of streets, *i.e.* Józefa, Szeroka, Krakowska, and Plac Wolnica, defining them as basic pedestrian routes. The studies indicated the implementation of a road along the railway tracks running the entire length of Halicka Street along with the construction of four multi-storey car parks there, and assumed the construction of a major road on the southern side of the Vistula, in what is presently Podgórze. Here, it is worth mentioning the planned footbridge over the Vistula River near the church of St. Stanisław at Skafka, at the site of today's Bernatka footbridge, and the designation of the postulated SKM metro line with stations, which, as of today (2021), has not come to fruition.

The result of the elaborated conditions was a local detailed development plan, whose basic urban assumptions were selected from among the presented variants.

The plan consisted of a plan drawing (ill. 8, 9) and a portion of text in tabular form. The table encompassing the text of the local plan (ill. 10), in addition to the indispensable land markings, sequential number, functional symbol, and area, contained columns describing

¹⁷ The years (to which the most recent and the oldest boards are dated) of the conditions to which the author of the present article had access.

land use during the period in question, urban and architectural conditions, land development in stages (col. 5), numerical limits (col. 6), principles governing the implementation of monuments, and the method for preserving historic structures (col. 7) as well as information on land development in the present state and the scope of preservation of this existing state.

The plan provided for the following functions in the relevant area: multi-family housing (Polish abbreviation: MW), craft services (UR), existing services (UI), educational services (UO), cultural services (UK; e.g. temples, synagogues), centre-forming services (UH), administration (A), green cemetery areas (ZC), green park areas (ZP), etc. The protection of cultural values is indicated precisely, whereas valuable structures within the framework of conservation protection including 'sanitation', 'conservation', or sometimes 'modernisation', but not indicated in the plan drawing, were usually listed in the table. In order to protect the urban substance as well as to shape the urban structure of the area, the plan drawing clearly and logically delineates building quarters as well as terrain free of buildings. Significant elements of planning arrangements have been marked, such as: façades requiring special treatment (e.g. peaks); planned structures with specific or approximate external dimensions; special requirements regarding the heights of buildings, divided into those involving lowering or raising the buildings in question (expressed in storeys) or lowering or raising roofs (expressed in metres, e.g. +5 m, -8 m); new planned buildings with heights expressed in storeys; structures designated for total or partial reconstruction; and the defensive walls of Kazimierz, designated for adaptation and restoration, reconstruction, or recreation of traces in the field. The drawing contains no additional information in the field of archaeology nor the above-mentioned already functioning entry concerning the area on the UNESCO heritage list, but in the opinion of the author of this article, particular entries take the limitations important for these areas into account.

4. OPERATIONAL STUDY OF THE REVITALISATION OF THE FORMER 'JEWISH CITY' IN KAZIMIERZ (1989)

Two years after the detailed plan was drawn up, an operational study on the revitalisation of the 'Jewish City' was developed in the Office of Development of Krakow¹⁸. The document was completed in Decem-

ber 1989. The main designer of the theme was Henryk Aleksander Stawicki; the director of the studio was Wiesław Mancewicz, the director of the Office was Ryszard Kinda, and the Chief Architect of the City of Krakow was Zbigniew K. Zuziak. The content of the study comprised *Investment proposals for historic and planned buildings in the former Jewish City*. The document consisted of text containing the goals of activities and of the adopted procedural strategy, an outline of the adopted procedural strategy leading to the revival of the city, and a list of properties constituting the subject of the study (13 units). In addition, the study included four boards entitled Kazimierz in the Centre of Krakow (no. 1), The Jewish City in Cracovian Kazimierz (no. 2), A Spatial Composition of the Part of Kazimierz Inhabited by Jews (no. 3), and Revitalisation of the Jewish City (no. 4). For the purposes of the study, a list of photos of street frontages were compiled — Józefa Street, Szeroka Street and other photos of structures from the 1980s (ill. 12, 13) — depicting the distinctly unsatisfactory and not very aesthetic state of maintenance of buildings, streets, walls, etc. in Kazimierz at that time.

The study was of an operational character, proposing specific solutions within the space of Kazimierz. According to the authors of the study, it was *aimed at disseminating knowledge about the existing possibilities awaiting initiation*¹⁹. Generally, the investment activities were in agreement with the detailed plan in force, which had been prepared two years earlier by the same authors, who clarified its content, presenting investment opportunities in an attractive form.

The study consisted of a document intended to give impetus to initiation of activity within the space of Kazimierz. A recent analysis of the document indicates that the properties have been transformed, albeit not necessarily in a manner consistent with the study.

5. KAZIMIERZ: ACTION PLAN 1993–1994

Another operational document is Kazimierz: Action Plan, developed by the cities of Krakow, Edinburgh, and Berlin within the framework of the European Union ECOS programme, 1993–94. The project team comprised David Cameron (Edinburgh), Zbigniew K. Zuziak (Krakow), Kazimierz Trafas (Krakow), Małgorzata Walczak (Krakow), Bogusław Krasnowolski (Krakow), David Beveridge (Edinburgh), Graeme Gainey (Edinburgh), David Gainey (Edinburgh), Dieter Geffers (Berlin), and Jan Knoop (Berlin). Maps, diagrams, and axonometries

¹⁸ cated at 12 Przy Rondzie Street in Krakow.

¹⁹ Item No. 5 in the list of unpublished documents, p. 5.

¹⁸ The seat of the Krakow Development Office (BRK) was lo-

for development were prepared by the Wizja architectural studio, represented by Stanisław Deńko and Wojciech Korbel.

The result of the team's work was a document analysing the area's history, social and economic conditions, spatial values, and items signalling problems. The document incorporated the experiences of Edinburgh and Berlin in solving the problems of degraded areas. The programme established missions and general principles, strategic goals, tasks to be carried out, and instruments to be used in implementation. The goal of the project was to revitalise and revalorise Kazimierz for the benefit of its inhabitants *through initiating, controlling, and co-ordinating changes in spatial development, improvement of environmental conditions, and revival of cultural activities so as to transform Kazimierz into an attractive and economically resilient part of the city of Krakow with international importance and a clear and strong cultural identity* (Cameron i in., 1993–1994).

The document constituted another creative impulse for undertaking activity within the space of Kazimierz. However, analysis of the Action Plan indicates that the properties have not been transformed as proposed, although the area had begun even at that time to change. It should be noted here that some investment programmes or actions went beyond or were inconsistent with the detailed plan of 1987 in force, and thus could not be implemented without changes in that document which were not made until 2017, or until the document was annulled in 2003.

6. LOCAL GENERAL PLAN OF 1994

At the same time as the Action Plan above, a local general plan for spatial development of the City of Krakow was adopted. The plan was approved via resolution no. VII/58/94 of the City of Krakow of 16 November 1994²⁰. This plan will be discussed briefly, as paragraph 4 states that the provisions of nine detailed spatial development plans from 1987–1994, including plans for the historic complex of Kazimierz/Stradom, remain in force. Moreover, the provisions of these plans take precedence over those of the local general spatial development plan for the City of Krakow. These are particularly important provisions, taking into account that the 1994 general plan, having the force of law, 'overlapped' the existing and binding acts of local law²¹.

²⁰ A list of authors of this document can be found in publication (Łasocha, 2020).

²¹ Additional information on the structure of this document can be found e.g. in publication (Łasocha, 2014).

The Kazimierz area was allocated as follows: Residential Area — M2, Residential Area — M3, Residential and Service Area, Commercial Services Area — UC, Public Services Area — UP, Transport Installations Area — KU. The plan area was assigned to two codes (317 and 76) defining the zones to be taken into account, with the following objectives:

- preservation of the exceptional cultural values of urban, suburban, rural, housing-estate, and sacred establishments, fortifications, and cemeteries, in terms of layout and substance;
- improvement of environmental quality standards in the city centre, chiefly air quality;
- intensification of the use of areas with particularly good transportation accessibility and central locations in the city as well as enhancement of their attractiveness for tourists and business, along with conferral of a representative character;
- recreation and supplementation of the high cultural values of urban, suburban, rural, housing-estate, and sacred establishments, parks, fortifications, and cemeteries, partially preserved in terms of layout and substance;
- preservation of the harmony of the detailed view plan, with care being exerted not to disturb or obscure a significant part of the background view, which constitutes the main object to be protected.

The plan therefore included postulates and provisions for the preservation of the unique cultural values of urban and sacred establishments, fortifications, and cemeteries. Moreover, the plan protected landscape elements on a local and citywide scale.

7. LOCAL SPATIAL DEVELOPMENT PLAN FOR THE KAZIMIERZ AREA OF 2017

On 8 November 2017, the Krakow City Council adopted a local spatial development plan for the Kazimierz area (Miejscowy..., 2017). The plan was prepared by the City of Krakow Spatial Planning Office²² (hereinafter SPO). The plan's main designer was Marcei Łasocha (author of the present article), along with a team consisting of Aleksandra Rembowska-Wójcik and Agata Walczak. The director of SPO (and subsequently of the department) was Bożena Kaczmarska-Michniak (daughter of the head of the team that had prepared the plan in 1987); the deputy director was Elżbieta Szczepińska. The managers of the urban planning studio were Tomasz Babicz and Jolanta Czyż, and; of the industry studio, Paweł Mleczek. The remaining individuals taking

²² The seat of the SPO was located at 4 Sarego Street in Krakow.

part in the preparation of the document were Agata Budnik (environmental issues), Anna Leśniak (infrastructure), Kazimierz Goras, Łukasz Kusak (transportation), Beata Pacana (cartographic studies), and Grzegorz Janyga (formal and legal issues).

Digital conditions²³ prepared for the purposes of the local plan consisted of an inventory of the area, analysis of aspects such as building structure, building function (of entire buildings), analysis of architectural and landscape values, building height, transportation, ownership structure, technical infrastructure, analysis of historical conditions, conditions resulting from planning documents (local and supra-local, including those no longer binding), results of urban planning competitions, applicable administrative decisions, analysis of registrations of structures and entries in the register of monuments, and analysis of applications sent by other departments of the Office of the City of Krakow. Moreover, in preparing the local plan document, the following were necessary: an analysis of whether it was legitimate to begin preparation of the local plan, an ecophysiological study, and lists of applications submitted for the plan; as well, the study Update of the conservation portion of the study of the valorisation of the public space of the district of Kazimierz in terms of the development of guidelines for implementation of the local spatial development plan was carried out by the ARKONA Scientific Documentation Laboratory²⁴. The guidelines associated with the conditions were included in, *i.a.* the graphic analysis *Acceptable spatial transformations* (ill. 17), which was used to formulate the provisions of the local plan.

The prepared conditions identified and defined the cultural heritage occurring in the Kazimierz area. This heritage is protected in the local plan through being spelled out in individual points in the text of the resolution, marked on the drawing of the local plan, and defined in relation to all monuments and front units, with the scope of possible construction work²⁵ depending on:

- protection (changes to the facility prohibited);
- raising the rear façade of the building;
- raising the rear façade and roof peak of the building;
- raising the roof peak of the building and implementing a symmetrical roof,
- superstructure (raising of the façade and roof peak of the building).

Similarly to the 1987 plan, the Local Development Plan precisely and in each case defines the scope of possible spatial changes for individual properties; most of the buildings in so-called ‘Historic Kazimierz’ obtained full protection through the order to protect the shape and dimensions of the building (cf. ill. 18). In the so-called ‘Historic Kazimierz’ area, conservation arrangements are the most restrictive; the construction of green roofs, vertical gardens, green walls, and flat roofs is prohibited here; construction of symmetrical roofs in front buildings was mandated, and a ban on underground car parks was established (except in the cases mentioned).

Spatial and architectural order is protected by the textual provisions of the plan regarding façades and roofs of buildings, for which methods of finishing and parameters are specified. In addition, the plan specifies how the buildings are to be shaped such that structures on a given construction plot are lower than the ridge level of the front building.

In shaping the urban fabric, the main goal is to form it such that the buildings are not aligned to the highest possible level, but such that the ‘skyline’ of the area is diverse and attractive. This is now a distinctive feature of this area, having been emphasised in the guidelines of the Voivodal Conservator of Monuments for the Local Development Plan (ill. 18).

In order to precisely define the height of buildings and the upper edges of their front façades, this parameter was determined in the plan using the relative and absolute heights of the buildings²⁶.

Protection of the spatial arrangement, *i.e.* the urban structure of Kazimierz, in the local plan is implemented by means of a clear definition of the intended use of the area. The plan designates areas intended for development — multi-family residential and service areas marked with the symbols MW/U and U; streets free of built-up areas marked KDZT, KDLT, KDDT, KDD; green areas with the symbols ZP, ZPz, ZPs, ZPc; and sports areas marked US (see ill. 19). In this manner, the building quarters

²³ Item No. 14 in the list of unpublished documents.

²⁴ The study consists of two main sections that describe individual valuable structures and urban interiors in detail and formulate conservation guidelines for them. The study also calls attention to the need to conduct archaeological research and to indicate structures that no longer exist within the space, but which played an important role in the history of the locality, *e.g.* the original shape of the square, the wall of the Jewish City, and the former cemetery and church of St. Lawrence (św. Wawrzyńca).

²⁵ This approach to the protected item in the case of individual structures worthy of protection in the local plan was first used by the author in the plan for ‘Stare Podgórze-Mateczny’ in Krakow (authors: Jolanta Czyż, Stanisław Prochwicz, Marcelli Łasocha).

²⁶ The value was determined from the 2013 LIDAR laser scanning of Krakow (cross-sections and readings for maximum points are available in the digital documentation of the plan, stored at the SPO).

developed to date are preserved and protected. The historical interiors of these quarters, where green areas accompanying the buildings are designated with the symbol ZPz, are also protected.

The introduction of new buildings may be carried out exclusively on individual plots indicated by the provisions of the plan; this is intended to supplement the building quarters. The plan provides for the potential placement of buildings directly on borders with neighbouring building plots, and establishes the entire area of the plan as a downtown development area, which will enable perpetuation of the current character of the development.

In addition, the Local Development Plan established an order to protect the existing defensive walls of Kazimierz, as well as, in some places, an order for their reconstruction or exposure during land development.

Finally, it should be added that the local plan of 2017, as opposed to previous documents, deals with the grounds of monasteries, which in the plans were considered services areas in the area of religious worship. The area of the monasteries in the Local Development Plan is allocated to religious green areas, taking the existing buildings into account. Their designation as green areas means that practically no construction may be carried out there (apart from permitted repairs), thus strictly protecting this area from transformations.

Considering the combined protective provisions listed above, it can be said that the plan sufficiently protects the cultural values of the Kazimierz area, along with its records; however, the plan's spatial effects will become apparent only over a longer period of time.

8. SUMMARY

Analysis of the cited documents shows that the form and method of retaining planning records — above all, protective records for the historic Kazimierz area — have been maintained. The development plans (the detailed plan of 1987 and the local plan of 2017) indicated in literal fashion the methods of preservation and values of individual objects, streets, etc., requiring protection.

Surprisingly, the provisions of the development plans adopted over a period of thirty years (in 1987 and 2017), despite completely different legal bases and systems of values (socialism vs capitalism), contained relatively similar arrangements regarding potential changes in space, e.g. overall protection, superstructures of buildings, or construction of new buildings in the form of urban seals, i.e. new

buildings filling gaps between existing buildings. Both plans protected the course and character of the historic defensive walls in Kazimierz. Both plans drew attention to the city's skyline and perception of its panorama as well as its protection, preservation, and even the improvement of active and passive views from and towards the Kazimierz area. Both plans protected cultural values, along with their records, in a precise manner.

Work on the conditions and plan for Kazimierz in 1987 continued for about seven years. These conditions encompassed a wide spectrum of information about the area and, most importantly, mandated variation in future development (not currently part of urban planning in Krakow). The most favourable variant was formulated and transformed into a detailed plan and approved by the National Council of the City of Krakow.

Work on the conditions and the local plan for Kazimierz from 2017 continued for three years. Today, conditions are collected more rapidly, often with the use of GIS tools, and saved in electronic versions. The thematic scope, although different in relation to the 1980s, is also broad. One essential issue is the ownership of real property in the context of the commune's public tasks and finances, on which emphasis is placed at present; moreover, the inventory of private real property is decidedly limited (no analysis of the functions of storeys and private apartments is conducted, let alone planning of their future functions).

It must be noted that the resource of cultural values, i.e. number of monuments, historic areas, and protected values, changes over time; moreover, within the last 30 years, many buildings in Kazimierz have been designated historic by conservation services. Although both plans protect cultural values and respect the historic Kazimierz area, they should be updated so that the process of recognising and perceiving new values is properly taken into account within spatial law.

In retrospect it can be stated that the problematic and development studies discussed here (of which there were certainly more) provided an appropriate impetus for the development of this area. An exchange of experiences with other countries, which resulted in knowledge concerning the regulation, e.g. of difficult ownership issues in Kazimierz and the method of reconstructing and revitalising this area, was also valuable.

Kazimierz is an example of model control of urban development by the authorities of the city of Krakow, referred to as SAS (strategies-actors-structures) (Zuziak, 2017), resulting in a synergistic effect in the target development of this area. Kazimierz,

over the past 40 years, has radically changed its image from that of a degraded area with numerous problems and even social pathologies into that of the city's calling card, an area visited by crowds of tourists from all over the world. The Jewish culture festival held on Szeroka Street (which has also induced changes in and, above all, created the image of the district) is an event of global importance. In light of the recent actions and proposals of the city authorities²⁷, it is hoped that the development of this district will continue to be stimulated and that the struggle against its problems (e.g. depopulation) will be undertaken and new and 'climatic'²⁸ solutions introduced for the benefit of the Kazimierz area within Krakow.

REFERENCES

- Bogdanowski, J. (1985), *Problemy metodologiczne rewitalizacji urbanistyczno-krajobrazowej miasta zabytkowego na przykładzie Kazimierza Krakowskiego*, Warszawa: Wydawnictwo PKZ.
- Böhm, A. (1981), *O budowie i synergii wewnątrz urbanistycznych*, Kraków: Politechnika Krakowska.
- Cameron, D. i in. (1993–1994), *Kazimierz – Plan Działań*, ISBN 83-902972-2-1.
- Chwalba, A. (2004), *Dzieje Krakowa, Kraków w latach 1945–1989*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Kopeć, M. (2018), *Rozwój miasta poprzez pryzmat procesów rewitalizacji*, Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Krasnowolski, B. (1992), *Ulice i place krakowskiego Kazimierza: Z dziejów Chrześcijan i Żydów w Polsce*, Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Łasocha, M. 'Ochrona walorów architektonicznych i krajobrazowych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego na przykładzie Starego Podgórze w Krakowie, cz.1', *Przestrzeń i Forma*, 21, 2014.
- Łasocha, M. 'Proces obejmowania planami miejscowymi obszaru UNESCO w Krakowie', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury*, Kraków: Oddział PAN w Krakowie, vol. XLVIII/2020.
- Murzyn, A.M. (2006), *Kazimierz. Środkowoeuropejskie doświadczenie rewitalizacji*, Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Purchla, J. (1979), *Jak powstał nowoczesny Kraków, studia nad rozwojem budowlanym miasta w okresie autonomii Galicyjskiej*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Rożek, M. (2010), *Przewodnik po zabytkach Krakowa. Urbs celeberrima*, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Zuziak, Z.K. 'O synergii planu w urbanistyce', *Budownictwo i Architektura* 16(1)2017.

DOKUMENTY NIEPUBLIKOWANE / UNPUBLISHED DOCUMENTS:

- Aktualizacja części konserwatorskiej studium waloryzacji przestrzeni publicznej dzielnicy Kazimierz pod kątem opracowania wytycznych dla wykonania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, PKZ ARKONA, 2013, miejsce przechowywania: Miejski Konserwator Zabytków w Krakowie.
- Łasocha, M. i in. (grudzień 2015), Ocena stanu istniejącego i synteza uwarunkowań, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.
- Studium operacyjne rewitalizacji „Miasta Żydowskiego”, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego UMK, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.
- Uzasadnienie do projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru Kazimierz, miejsce przechowywania: Wydział Planowania Przestrzennego, ul. Mogilska 41, 31-545 Kraków.

USTAWY, UCHWAŁY, ZARZĄDZENIA / LAWS, RESOLUTIONS, ORDERS:

- Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa, Uchwała Nr VII/58/94 Rady Miasta Krakowa z dnia 16 listopada 1994 roku.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru Kazimierz, zatwierdzony uchwałą LXXXVIII/2145/17 Rady Miasta Krakowa z dnia 8 listopada 2017 roku.
- Plan szczegółowy zagospodarowania przestrzennego Kazimierza i Stradomia z 1987 zatwierdzony uchwałą Nr XXVII/157/87 Rady Narodowej Miasta Krakowa z dnia 25 marca 1987 roku.
- Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku (Dz. U. 2003, nr 162, poz. 1568).
- Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 roku (Dz. U. 2003, nr 80, poz. 717).
- Ustawa o planowaniu przestrzennym z dnia 12 lipca 1984 roku (Dz. U. 1984, nr 35, poz. 185).

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

- https://www.krakow.pl/aktualnosci/248745,29,komunikat,w_krakowie_powstanie_kwartal_klimatyczny.html, (dostępne: 30.04.2021).
- <https://www.radiokrakow.pl/rozmowy/jak-beda-wygladaly-konsultacje-ws-utworzenia-na-kazimierzu-strefy-czystego-ruchu/>, (dostępne: 30.04.2021).